

УДК 378.035-057.875:316.46-047.22

**THEORETICAL ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF LEADERSHIP
COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS**

**ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ЛІДЕРСЬКОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Ельміра Чепіга

здобувачка 3 курсу третього
(освітньо-наукового) рівня
вищої освіти освітньої програми
«Освітні, педагогічні науки»
E-mail: elmira18chepiga@gmail.com
ORCID 0009-0003-3688-3861
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет», Україна

Elmira Chepiga

getter of the 3st year of the third
(educational and scientific) level of higher
education of the educational program
«Educational and Pedagogical Sciences»
E-mail: elmira18chepiga@gmail.com
ORCID 0009-0003-3688-3861
SHEI «Donbas State Pedagogical
University», Ukraine

ABSTRACT

The article provides a theoretical analysis of the structure of leadership competence of higher education students in the context of competency-based modernization of educational practices. In this context, leadership competence is considered as an important component of the professional development of a future specialist and a factor in his competitiveness. The scientific approaches of domestic and foreign researchers to understanding leadership and vectors of leadership competence formation are analyzed, the existing models of its structuring are summarized and their insufficient systematicity with respect to the specifics of educational and professional training of students is revealed. It is proved that terminological variability and fragmentary description of the component composition complicate the purposeful formation, diagnostics and assessment of leadership competence in the educational environment.

The approaches are systematized and the content of the structure of leadership competence of higher education students as a holistic multi-component system is scientifically substantiated. As a result of theoretical generalization, four interrelated components of leadership competence of higher education students were identified: value-motivational (internal readiness for leadership, responsibility, orientation to self-development), cognitive (system of knowledge about the phenomenon of leadership, group dynamics, management strategies), communicative (dialogicity, argumentation, feedback, social influence) and operational-activity components (decision-making, coordination of teamwork, conflict resolution, implementation of changes). The interdependence of these components was revealed and it was shown that the imbalance of any of them reduces the effectiveness of the realization of leadership potential. It was established that leadership competence acts as a holistic architectonics, where the functional interdependence of the components ensures the stability of the leadership profile of the specialist's personality. It was proven that the effective development of

these components requires the creation of a stimulating educational environment that combines the possibilities of formal and informal education.

Key words: *leadership competence, higher education applicants, students, leadership competence structure, component composition, professional training, higher education institution.*

Актуальність дослідження. Динамічні трансформації системи вищої освіти та переорієнтація освітніх практик на компетентнісну модель підготовки фахівців актуалізують проблему формування інтегральних характеристик професійної готовності здобувачів освіти. У сучасних умовах результат освітнього процесу визначається не лише рівнем засвоєння знань, а й здатністю особистості здійснювати ефективну міжособистісну взаємодію, приймати відповідальні рішення, ініціювати зміни та організовувати спільну діяльність. У цьому контексті лідерська компетентність постає як важливий компонент професійного становлення здобувачів вищої освіти та один із чинників їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Попри значну кількість досліджень проблеми професійної підготовки студентської молоді, теоретичне осмислення структури лідерської компетентності здобувачів вищої освіти залишається недостатньо систематизованим. Відсутність єдиного підходу до визначення її змісту та компонентного складу ускладнює процес цілеспрямованого формування, діагностики та оцінювання цієї компетентності в освітньому середовищі. Саме тому здійснення теоретичного аналізу структури лідерської компетентності здобувачів вищої освіти є науково обґрунтованим і своєчасним, оскільки дозволяє уточнити її сутнісні характеристики та створити підґрунтя для подальших педагогічних досліджень і практичного впровадження відповідних освітніх стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема лідерства та напрямів формування лідерської компетентності перебуває у фокусі міждисциплінарних наукових досліджень і активно розробляється у вітчизняному та зарубіжному науковому просторі. У працях українських учених зазначена категорія переважно осмислюється в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців, розвитку громадянської активності молоді, становлення їхньої соціальної відповідальності та здатності до ефективної взаємодії в освітньому середовищі. Такий підхід відображає тенденцію переходу від розуміння лідерства як суто управлінської функції до його трактування як інтегральної особистісно-професійної характеристики, що формується у процесі освітньої діяльності.

Вагомий внесок у концептуалізацію означеної проблематики здійснили вітчизняні дослідники, зокрема О. Балацька, О. Біда, О. Бортникова, М. Братко, В. Вінтоняк, С. Войтко, Д. Волківська, Б. Головешко, О. Дяків, В. Карманенко, М. Кононець, О. Коркішко, В. Кузіна, А. Мельниченко, В. Міляєва, В. Мороз, О. Нестуля, Д. Прокопчук, Л. Рудич, Л. Сергеева, О. Товканець, В. Ягоднікова та ін. У їхніх працях розкрито педагогічні та психологічні засади розвитку

лідерського потенціалу, обґрунтовано значення освітнього середовища як простору формування управлінських, комунікативних і рефлексивних якостей особистості, а також висвітлено методичні підходи до інтеграції лідерської складової у зміст професійної підготовки. Узагальнення цих досліджень дозволяє констатувати багатовимірність феномену лідерства в освіті та його залежність від соціокультурних, психологічних і педагогічних чинників.

Зарубіжна наукова традиція представлена фундаментальними працями М. Аргайла, Б. Басса, В. Бенніса, Дж. Бернса, К. Бланшара, М. Вебера, Д. Гоулмана, Дж. Коттера, К. Левіна, Р. Стогділла, Ф. Фідлера, Р. Хауса, П. Херсі, Е. Холландера тощо. У межах їхніх досліджень сформовано базові теоретичні підходи до розуміння лідерства, зокрема поведінковий, ситуаційний та ін., розроблено моделі трансформаційного та транзакційного лідерства, а також визначено психологічні механізми міжособистісного впливу та групової взаємодії. Зазначені напрацювання стали підґрунтям для подальших досліджень компетентнісного підходу до лідерства у сфері освіти.

Значний обсяг наукових розвідок та результати аналізу джерельної бази засвідчують недостатню системність у питаннях теоретичного обґрунтування компонентної структури лідерської компетентності здобувачів вищої освіти. Наявні підходи здебільшого зосереджені на окремих аспектах – управлінських навичках, комунікативній взаємодії або особистісних якостях – без цілісного розгляду їх інтеграції в межах освітньо-професійної підготовки. Потребує подальшої експлікації характер взаємозв'язків між структурними компонентами цієї компетентності та уточнення її змістового наповнення, що й обумовлює необхідність здійснення представленого дослідження.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Мета полягає у проведенні комплексного теоретичного аналізу компонентної структури лідерської компетентності здобувачів вищої освіти та науковому обґрунтуванні змістового наповнення її складників.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Обґрунтування структури лідерської компетентності здобувачів вищої освіти передбачає комплексний аналіз як теоретико-методологічних підходів до розуміння феномену лідерства, так і нормативних орієнтирів функціонування системи вищої освіти. Формування зазначеної компетентності не обмежується підготовкою фахівців окремих спеціальностей, а виступає універсальною складовою професійного становлення здобувачів різних галузей знань, оскільки сучасний ринок праці потребує ініціативних, відповідальних і здатних до командної взаємодії професіоналів.

У цьому контексті важливими є положення нормативно-правових документів, що визначають вектори розвитку компетентнісної освіти. Зокрема, Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту» орієнтують освітній процес на формування інтегральних компетентностей, які включають здатність до відповідального прийняття рішень, комунікації та соціальної взаємодії. Стратегія розвитку вищої освіти України на 2022–2032 роки акцентує необхідність розвитку інноваційного мислення, ініціативності та управлінських здібностей

здобувачів освіти. У міжнародному вимірі відповідні орієнтири відображені в Європейській рамці кваліфікацій (EQF), Рекомендаціях ЄС щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя, а також у рамкових моделях EntreComp та DigComp, які підкреслюють значущість автономності, співпраці, відповідальності та здатності до лідерської взаємодії як універсальних результатів освіти.

Реалізація окреслених нормативних вимог потребує деталізації структурної організації лідерської компетентності. Саме структурний аналіз забезпечує можливість виявлення внутрішніх механізмів її формування та функціонування в освітньому середовищі. З'ясування архітектури цієї компетентності дозволяє оцінити характер взаємозв'язків між різними групами особистісних і професійних характеристик здобувача вищої освіти. Це зумовлює необхідність звернення до наукових праць, у яких розкрито структурні моделі лідерського потенціалу.

Аналіз дисертаційного дослідження В. Жигіря дозволяє констатувати, що автор розглядає структуру лідерської компетентності як систему, що включає мотиваційно-цільовий, змістовно-когнітивний, організаційно-діяльнісний та контрольний-оцінювальний блоки (В. Жигірь, 2015). Така модель акцентує увагу на динаміці розвитку лідерських якостей від теоретичного засвоєння до практичної саморегуляції в діяльності.

Фундаментальне значення для нашого дослідження мають також висновки С. Калашнікової. У межах обґрунтованої нею моделі освітнього лідерства структура лідерської компетентності постає як багаторівневе утворення, що інтегрує ціннісно-сміслову ядро (самоусвідомлення, стратегічне бачення), інструментальну складову (управлінські вміння) та результативний складник (здатність до впровадження змін) (С. Калашнікова, 2011). Такий підхід дозволяє констатувати, що ціннісно-мотиваційний складник є базовим елементом структури лідерської компетентності, оскільки саме він визначає етичну спрямованість і змістовне наповнення інших компонентів.

Дослідження В. Бурової пропонує розглядати будову лідерської компетентності через призму особистісно-діялісного підходу, виокремлюючи індивідуально-психологічний та комунікативно-організаторський складники (В. Бурова, 2019). У цьому аспекті важливо зазначити, що комунікативний складник у структурі лідерської компетентності забезпечує гнучкість усієї системи. Погоджуючись із теоретичними положеннями К. Бланшара, зауважимо, що саме комунікація трансформує внутрішні стратегії лідера у реальну соціальну взаємодію (К. Бланшар, 2020). Змістовне наповнення цього складника суттєво розширюється завдяки поєднанню підходів до побудови педагогічного діалогу та концепцій емоційного інтелекту. Зокрема, розвиток здатності до діалогічної взаємодії забезпечує лідеру можливість створювати простір довіри та відкритого обміну ідеями в колективі (Л. Грень, 2015). Водночас залучення принципів емоційного інтелекту дозволяє лідеру розпізнавати емоційні стани учасників групи та ефективно керувати ними для зниження конфліктності й підвищення мотивації (Д. Гоулман, 2015). Такий синтез дозволяє трактувати

комунікативний складник не просто як обмін інформацією, а як ключовий інструмент налагодження міжособистісної взаємодії та координації зусиль команди для досягнення спільної мети.

Ґрунтовний аналіз дисертаційних досліджень сучасних учених та узагальнення представлених у них моделей дають змогу виокремити структуру лідерської компетентності здобувачів вищої освіти (В. Бузова, 2019; В. Жигірь, 2015; С. Калашнікова, 2011). Вона адаптує розглянуті наукові положення та інтегрує їх у чотири взаємопов'язані компоненти: когнітивний, операційно-діяльнісний, комунікативний та ціннісно-мотиваційний. Візуалізація взаємозв'язків між окресленими складниками дозволяє представити їх як цілісну структуру (див. рис. 1).

Рис. 1. Структура лідерської компетентності здобувачів вищої освіти

Запропонована модель демонструє цілісність лідерської компетентності, де кожен елемент виконує відповідну функцію у структурі професійної підготовки здобувача. Змістове наповнення окреслених складників передбачає таку деталізацію:

1. Ціннісно-мотиваційний компонент – внутрішня готовність до лідерства, прагнення до досягнення соціально значущих цілей, етична відповідальність та

стійка орієнтація на професійне самовдосконалення.

2. Операційно-діяльнісний компонент – сукупність практичних умінь щодо прийняття рішень, делегування повноважень, координації командної роботи та вирішення конфліктних ситуацій.

3. Комунікативний компонент – здатність до конструктивного діалогу, володіння техніками переконання, аргументації та встановлення ефективного зворотного зв'язку в системі «лідер-група».

4. Когнітивний компонент – система фундаментальних знань про природу лідерства, стилі управління, психологію малих груп та стратегічне планування.

Представлена структура лідерської компетентності здобувачів вищої освіти інтегрує розглянуті підходи та адаптує їх до специфіки професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти України. Такий підхід дозволяє врахувати як педагогічні, так і соціально-психологічні аспекти лідерства, що забезпечує змістовну цілісність та наукову обґрунтованість дослідження.

Недостатній розвиток будь-якого з елементів призводить до загального дисбалансу системи. Наприклад, глибокі теоретичні знання за відсутності розвинених комунікативних умінь значно обмежують можливості реалізації лідерського потенціалу. Водночас дефіцит ціннісної основи може зумовити формальний або маніпулятивний характер діяльності. Таким чином, формування лідерської компетентності можливе лише за умови системного розвитку всіх її компонентів у процесі навчальної, виховної та соціально-активної діяльності здобувачів.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У результаті проведеного аналізу обґрунтовано структуру лідерської компетентності здобувачів вищої освіти як багатокомпонентну систему, що формується в умовах цілеспрямованого освітнього впливу. На основі вивчення сучасних наукових праць визначено структуру лідерської компетентності, яка включає взаємопов'язані компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, комунікативний та операційно-діяльнісний. Доведено, що зазначені елементи перебувають у тісній взаємозумовленості, забезпечуючи функціональну цілісність лідерського профілю особистості фахівця.

Установлено, що ціннісно-мотиваційний компонент визначає цільову спрямованість, етичність та стійкість лідерської поведінки здобувача, тоді як когнітивний створює необхідне теоретичне підґрунтя для розуміння сутності лідерської діяльності. Комунікативний компонент виступає інструментом здійснення соціального впливу та групової взаємодії, а операційно-діяльнісний забезпечує безпосереднє практичне застосування знань у реальних професійних ситуаціях.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язані з обґрунтуванням критеріїв і показників оцінювання рівнів сформованості лідерської компетентності здобувачів вищої освіти, а також із розробкою педагогічних технологій її розвитку в умовах поєднання формальної та неформальної освіти.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- Закон України «Про освіту». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80>
- Бурова В. В. (2019). Формування лідерської компетентності майбутніх магістрів медсестринства у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Житомир. 288 с.
- Грень Л. М. (2015). *Розвиток лідерського потенціалу майбутніх фахівців у системі вищої освіти*. Харків: НТУ «ХПІ». 232 с.
- Жигір В. І. (2015). Сутність і зміст лідерської компетентності майбутнього фахівця. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 130, 34–37.
- Калашнікова С. А. (2011). Освітнє лідерство: концептуальні засади розвитку в умовах глобалізації: дис. ... д-ра пед. наук. Київ. 460 с.
- Мартиненко Є. О., Романовський О. Г. (2021). Формування лідерської компетентності здобувачів вищої освіти. *Теоретичні та практичні дослідження молодих учених*. 389–390.
- Bass B. M., Riggio R. E. (2019). *Transformational Leadership*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. 282 p.
- Blanchard K. (2020). *Leadership and the One Minute Manager*. New York: Harper Business. 112 p.
- Goleman D. (2015). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books. 352 p.
- Kotter J. P. (2012). *Leading Change*. Boston: Harvard Business Review Press. 208 p.

REFERENCES

- Law of Ukraine “On Education.” Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80>
- Burova V. V. (2019). Formuvannia liderskoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv medsestrynstva u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of leadership competence of future masters of nursing in the process of professional training]. PhD thesis. Zhytomyr [in Ukrainian].
- Gren L. M. (2015). *Rozvytok liderskoho potentsialu maibutnikh fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity* [Development of leadership potential of future specialists in the system of higher education]. Kharkiv: NTU "KhPI" [in Ukrainian].
- Zhyhir V. I. (2015). Sutnist i zmist liderskoi kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*. 130, 34–37 [in Ukrainian].
- Kalashnikova S. A. (2011). Osvitnie liderstvo: kontseptualni zasady rozvytku v umovakh hlobalizatsii [Educational leadership: conceptual foundations of development in the context of globalization]. Doctoral thesis. Kyiv [in Ukrainian].

Martynenko Y. O., Romanovskyi O. H. (2021). Formuvannia liderskoi kompetentnosti здобувачів вищої освіти. *Teoretychni ta praktychni doslidzhennia molodykh uchenykh*. 389–390 [in Ukrainian].

Bass B. M., Riggio R. E. (2019). *Transformational Leadership*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates [in USA].

Blanchard K. (2020). *Leadership and the One Minute Manager*. New York: Harper Business [in USA].

Goleman D. (2015). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam Books [in USA].

Kotter J. P. (2012). *Leading Change*. Boston: Harvard Business Review Press.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено теоретичний аналіз структури лідерської компетентності здобувачів вищої освіти в умовах компетентної модернізації освітніх практик. У цьому контексті лідерська компетентність розглядається як важлива складова професійного становлення майбутнього фахівця та чинник його конкурентоспроможності. Проаналізовано наукові підходи вітчизняних і зарубіжних дослідників до розуміння лідерства та векторів формування лідерської компетентності, узагальнено наявні моделі її структуризації та виявлено їх недостатню системність щодо специфіки освітньо-професійної підготовки здобувачів. Доведено, що термінологічна варіативність і фрагментарність опису компонентного складу ускладнюють цілеспрямоване формування, діагностику й оцінювання лідерської компетентності в освітньому середовищі.

Здійснено систематизацію підходів і науково обґрунтовано змістове наповнення структури лідерської компетентності здобувачів вищої освіти як цілісної багатокомпонентної системи. У результаті теоретичного узагальнення виокремлено чотири взаємопов'язані компоненти лідерської компетентності здобувачів вищої освіти: ціннісно-мотиваційний (внутрішня готовність до лідерства, відповідальність, орієнтація на саморозвиток), когнітивний (система знань про феномен лідерства, групову динаміку, стратегії управління), комунікативний (діалогічність, аргументація, зворотний зв'язок, соціальний вплив) та операційно-діяльнісний компоненти (прийняття рішень, координація командної роботи, розв'язання конфліктів, реалізація змін). Розкрито взаємозумовленість зазначених складників і показано, що дисбаланс будь-якого з них знижує результативність реалізації лідерського потенціалу. Установлено, що лідерська компетентність виступає цілісною архітектонікою, де функціональна взаємозумовленість складників забезпечує стабільність лідерського профілю особистості фахівця. Доведено, що ефективний розвиток цих компонентів потребує створення стимулювального освітнього середовища, яке поєднує можливості формальної та неформальної освіти.

Ключові слова: лідерська компетентність, здобувачі вищої освіти, студентська молодь, структура лідерської компетентності, компонентний склад, професійна підготовка, заклад вищої освіти.